

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΑΚΕΛΛΗΣ

**Η ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ – ΜΙΑ ΘΕΩΡΗΣΗ**

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΑΚΕΛΛΗΣ

Η ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ – ΜΙΑ ΘΕΩΡΗΣΗ

1. Εισαγωγή

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι ο τρόπος διανομής του εισοδήματος στις καπιταλιστικές χώρες συνεπάγεται σοβαρές οικονομικές ανισότητες. Αυτό προκύπτει απ' όλες τις έρευνες που αποσκοπούν στην εκτίμηση του μεγέθους των οικονομικών ανισοτήτων.¹

Οι κυβερνήσεις των καπιταλιστικών χωρών θέτουν σ' εφαρμογή προγράμματα για τον περιορισμό των οικονομικών ανισοτήτων και για τη στήριξη των χαμηλών εισοδημάτων. Τα προγράμματα όμως αυτά δεν έχουν φέρι αξιόλογα αποτελέσματα. Οι διαφορές μεταξύ των κοινωνικών ομάδων με πολύ υψηλά εισοδήματα και αυτών με πολύ χαμηλά στις χώρες που δεν εντείνονται παραμένουν διαχρονικά οι ίδιες.

Κάτι τέτοιο φαίνεται να ισχύει και για την Ελλάδα όπου έχει εκτιμηθεί ένας υψηλός δείκτης ανισοκατανομής του εισοδήματος ο οποίος διαχρονικά δεν παρουσιάζει σαφή μείωση.

Η αιτία της αναποτελεσματικότητας των μέτρων αυτών πρέπει ν' αναζητηθεί στις πολιτικές επιλογές των κυβερνήσεων των καπιταλιστικών κρατών που ουσιαστικά στηρίζουν και προωθούν τη διαδικασία αναπαραγωγής των οικονομικών ανισοτήτων. Οι οικονομικές ανισότητες είναι συνυφασμένες με τη δομή των κοινωνικών σχέσεων που επικρατούν και χαρακτηρίζουν τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Γι' αυτό, οποιαδήποτε πολιτική αναδιανομής δεν αποσκοπεί στη βαθμιαία αλλαγή του χαρακτήρα των σχέσεων παραγωγής αδυνατεί να επιφέρει ουσιαστικά αποτελέσματα στον περιορισμό των οικονομικών ανισοτήτων.

1. Βλ. π.χ. M. Sawyer, "Income Distribution in OECD Countries" OECD 1976 και R.A. Musgrave και P. Jarrret, "International Redistribution" *Kyklos* vol. 32, 1979. Για την Ελλάδα βλ. Δ.Π. Καράγιωργα «Η Φορολογική Εκμετάλλευση στην Ελλάδα», «Πολίτης» Φεβρ. 1978 και για νεότερα στοιχεία Δ. Καράγιωργα-Φ. Πάκου, «Κοινωνικές και Οικονομικές Ανισότητες» στην ειδική έκδοση του *Les Temps Modernes* «Η Ελλάδα σε Εξέλιξη» Εξάντας 1986.

Η συνολική οικονομική ανισότητα θεωρείται από τους νεοκλασικούς ότι είναι το άθροισμα των επιμέρους ανισοτήτων που αφορούν εισοδήματα προερχόμενα από διαφορετικές πηγές. Οι νεοκλασικές θεωρήσεις του προβλήματος έχουν ένα κοινό σημείο: Διαχωρίζουν το εισόδημα σ' αυτό που προέρχεται από αμοιβές εργασίας και σ' αυτό που προέρχεται από ιδιοκτησία του πλούτου. Έτσι, η αναζήτηση των αιτιών της δομής και της έκτασης των οικονομικών ανισοτήτων επικεντρώνεται στα αίτια που προκαλούν αφενός τις διαφορές στις αμοιβές εργασίας και αφετέρου τις διαφορές στην ιδιοκτησία του πλούτου.

Στην εργασία αυτή, θεωρείται ότι η φύση και η έκταση των οικονομικών ανισοτήτων υπαγορεύεται από την ίδια τη δομή της κοινωνίας. Οι ανισότητες στις αμοιβές εργασίας και στην ιδιοκτησία του πλούτου πρέπει να λαμβάνονται σαν δύο όψεις του ίδιου φαινομένου και όχι σαν ξεχωριστά φαινόμενα. Στην πραγματικότητα η διαδικασία η οποία υπαγορεύει τον τρόπο που καθορίζει το ύψος της αμοιβής από εργασία παίζει αξιόλογο ρόλο στη διαδικασία αναπαραγωγής της ανισότητας στην ιδιοκτησία του πλούτου και της συγκεκριμένης κοινωνικής δομής. Και αντίστροφα, η κατανομή στην ιδιοκτησία του πλούτου έχει αξιόλογη επίδραση στις διαφορές στις αμοιβές εργασίας. Για τον λόγο αυτό δίνεται έμφαση στον τρόπο με τον οποίο η νεοκλασική θεωρία επιχειρεί να ερμηνεύσει τις τελευταίες.

Οι θεωρητικές βάσεις για την ερμηνεία των οικονομικών ανισοτήτων μπήκαν πολύ νωρίς. Ο Α. Smith συνέδεσε το ύψος της αμοιβής εργασίας με την φύση και τα χαρακτηριστικά των απασχολήσεων και τις απαιτήσεις που συνεπάγεται η σύνθεση των καθηκόντων για τις γνώσεις, την επιδεξιότητα και το ταλέντο των εργαζομένων.² Δεδομένης της συγκεκριμένης οργάνωσης της διαδικασίας της εργασίας η οποία προκύπτει από την φύση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, οι αμοιβές είναι αναπόφευκτα άνισες.

Πέρα όμως από την παραπάνω τεχνική σχέση αμοιβών-περιεχομένου εργασίας υπάρχουν κοινωνικά χαρακτηριστικά τα οποία λειτουργούν προς την κατεύθυνση αναπαραγωγής της παραπάνω σχέσης ανισότητας και οδηγούν στην διατύπωση της θεωρίας των μη ανταγωνιζόμενων ομάδων. Τα θεμέλια της θεωρίας αυτής μπήκαν από τον J. Cairnes ο οποίος τόνισε ότι η ιεραρχική δομή των απασχολήσεων συνεπάγεται τον αποκλεισμό των περισσότερων μελών της κοινωνίας από ανώτερα είδη εξειδικευμένης εργασίας.³ Ο αποκλεισμός αυ-

2. A. Smith "The Wealth of Nations" ανατύπωση 1977 σε Pelican Books τόμος I, κεφ. 10, σελ. 203-208, όπου καθορίζονται πέντε χαρακτηριστικά τα οποία διαφοροποιούν τις απασχολήσεις και δικαιολογούν τις διαφορετικές αμοιβές:

α) Το ευχάριστο ή όχι κάποιας δουλειάς,

β) ο βαθμός δυσκολίας και το ύψος των εξόδων που απαιτούνται για την εκμάτησή της

γ) ο βαθμός σταθερότητας της απασχόλησης,

δ) ο βαθμός εμπιστοσύνης που απαιτείται να εμπνεεί ο εργαζόμενος και

ε) η πιθανότητα επιτυχίας στη συγκεκριμένη απασχόληση.

3. Πράγματι, ο J. Cairnes το 1874 έγραψε: «...Αυτός που ανατράφηκε να γίνει ξυλουργός, κτίστης ή σιδεράς μπορεί να γίνει οτιδήποτε από αυτά... σύμφωνα με τις προσωπικές του προ-

τός δεν οφείλεται στις ελλείψεις γνώσεων επιδεξιότητας και ταλέντου καθευ-
τές αλλά στη διαδικασία της κοινωνικής ανάπτυξης του κάθε ατόμου, η οποία
παίζει καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία των ελλείψεων αυτών όπως και στη
διαμόρφωση των προσωπικών προτιμήσεων.

«... είναι αλήθεια ότι ο μέσος εργαζόμενος, απ' όποια διαβάθμιση κι' αν
παρθεί, βρίσκεται περιορισμένη τη δύναμή του για ανταγωνισμό, όσο υψηλές κι'
αν είναι οι αμοιβές, στα στρώματα από τα οποία είναι αποκλεισμένος. Είμαστε
επομένως υποχρεωμένοι ν' αναγνωρίσουμε την ύπαρξη των μη ανταγωνιζόμε-
νων ομάδων σαν χαρακτηριστικό της οικονομίας μας».⁴

Σκοπός του άρθρου είναι η παρουσίαση των νεότερων θεωρήσεων της ανι-
σότητας που τα θεμέλιά τους βρίσκονται στις παραπάνω παρατηρήσεις. Βασι-
κός στόχος είναι η ανάλυση της διαδικασίας νομιμοποίησης της ανισότητας
γιατί μέσω αυτής αναπαράγεται η κοινωνική ιεραρχία και η ανισότητα στην
ιδιοκτησία του πλούτου.

Για το λόγο αυτό αντιπαρατίθενται δύο διαφορετικές θεωρήσεις. Η πρώτη
συνδέει την ανισότητα με το ύψος του προσωπικού εισοδήματος κι' επιχειρεί
να αιτιολογήσει τις ανισότητες μέσα από προσωπικά χαρακτηριστικά των ερ-
γαζομένων. Πρόκειται για την νεοκλασική θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου
(στη διευρυμένη μορφή της) η οποία δίνει έμφαση στο ρόλο που παίζουν πα-
ράγοντες όπως η εκπαίδευση, η ικανότητα, και οι άνισες ευκαιρίες που απο-
λαμβάνουν τα μέλη της κοινωνίας. Θεωρείται εδώ ότι οι παράγοντες αυτοί ερ-
μηνεύουν τις ανισότητες στο προσωπικό εισόδημα αλλά και τη διαδικασία
αναπαραγωγής της ανισότητας του πλούτου.

Η δεύτερη θεώρηση ξεφεύγει από την περιγραφή της λειτουργίας των πα-
ραπάνω παραγόντων και τονίζει την αναπαραγωγή της ανισότητας μέσα από
το χαρακτήρα των σχέσεων παραγωγής που επικρατούν στο καπιταλιστικό

τιμήσεις και τα προσωπικά του κίνητρα ή σύμφωνα με το ύψος των αμοιβών που τον ελ-
κύουν. Πρακτικά όμως δεν έχει την δύναμη να ανταγωνιστεί σ' αυτά τα ανώτερα είδη εξει-
δικευμένης εργασίας για τα οποία είναι αναγκαία μια περισσότερο επεξεργασμένη παιδεία
και περισσότερη εμπειρία (π.χ. μηχανολόγος). Ανεβαίνοντας ένα σκαλοπάτι παραπάνω... θα
βρούμε πρόσωπα ικανά (competent) να πάρουν μέρος σε καθένα από τους υψηλά εξειδικευ-
μένους κλάδους αλλά πρακτικά αποκλείονται από τα επαγγέλματα (υψηλού επιπέδου). Τα
όρια που τίθενται μπορεί να ξεπεραστούν, πράγματι με υπερβολική ενεργητικότητα... κι
έτσι ορισμένα άτομα απ' όλες τις τάξεις να μπορούν να ξεφύγουν από τα όρια της αρχικής
θέσης τους και να πάρουν δρόμο προς τα στρώματα που στέκονται πάνω από αυτούς. Αυ-
τά τα φαινόμενα είναι πραγματικά αλλά εξαιρέσεις που δεν μπορούν να επηρεάσουν την
αλήθεια της θέσης μας. Αυτό που πραγματικά βλέπουμε δεν είναι ολόκληρος πληθυσμός αν-
ταγωνιζόμενος χωρίς διακρίσεις για όλες τις απασχολήσεις, αλλά μια σειρά από «κλαδικά
στρώματα» τοποθετημένα το ένα πάνω από το άλλο, μέσα σε καθένα από τα οποία οι διάφο-
ροι υπωψήφιοι για απασχόληση κατέχουν μια πραγματική και αποτελεσματική δύναμη επιλο-
γής, ενώ αυτοί που απασχολούνται σε διαφορετικά στρώματα για όλους τους σκοπούς του
αποτελεσματικού ανταγωνισμού πρακτικά είναι απομονωμένοι». (υπογ. δικ)

J. Cairnes (1874), "Some Leading Principles of Political Economy" Mc Millan, London,
σελ. 71.

4. Στο ίδιο

κοινωνικό σύστημα. Πρόκειται για την διαδικασία κατάτμησης της αγοράς εργασίας και της εργατικής δύναμης. Η ανάλυση της διαδικασίας αυτής οδήγησε σε μια πληρέστερη ερμηνεία της ανισότητας συνδέοντάς την με τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η εργασία στους διάφορους τομείς της αγοράς.

2. Οι διαφορές στις αμοιβές εργασίας και η αναπαραγωγή της κοινωνικής ιεραρχίας

Στο τμήμα αυτό παρουσιάζονται τα κυριότερα στάδια ανάπτυξης της νεοκλασικής ερμηνείας των διαφορών στις αμοιβές εργασίας καθώς και η κριτική παρέμβαση των μαρξιστών στη θεώρηση αυτή.

Επίκεντρο της νεοκλασικής ερμηνείας των διαφορών στις αμοιβές εργασίας αποτελεί η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου η οποία δίνει έμφαση στη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην εκπαίδευση ή/και εκμάθηση πάνω στη δουλειά και στην αμοιβή της εργασίας.⁵ Η θεωρία αυτή αναπτύχθηκε στη βάση της παρατήρησης του Α. Smith για τα φυσικά χαρακτηριστικά των απασχολήσεων και τις απαιτήσεις που προκύπτουν από τη συνθετότητα του περιεχομένου τους.

Όμως ανεξάρτητα από το δεδομένο καταμερισμό της εργασίας ο οποίος υπαγορεύει το περιεχόμενο των διαφόρων θέσεων, απασχόλησης η παραπάνω θεμελιώδης σχέση δεν ήταν δυνατόν να ερμηνεύσει πλήρως τις διαφορές στις αμοιβές εργασίας. Μέσα στο πλαίσιο της νεοκλασικής θεωρίας ασκήθηκε κριτική σε διάφορα επίπεδα με στόχο την διατύπωση μιας πλέον ολοκληρωμένης ερμηνείας της ανισότητας. Τα κυριότερα σημεία της κριτικής αυτής ήταν:

(α) Η διαπίστωση ότι η παραπάνω σχέση λειτουργεί μόνο στην πλευρά της προσφοράς εργασίας και

(β) Η εμπειρική διαπίστωση ότι το ανθρώπινο κεφάλαιο ως παράγοντας ερμηνείας των διαφορών στις αμοιβές εργασίας δεν μπορούσε να εξηγήσει ολόκληρο το εύρος της ανισότητας. Αναγκαστικά λοιπόν, στο υπόδειγμα της θεωρίας εισέρχονται εξωγενώς όμως, δύο ακόμη ερμηνευτικοί παράγοντες:

(i) η κατανομή των ευκαιριών εκπαίδευσης και

(ii) η κατανομή των ικανοτήτων.⁶

5. Βλ. το άρθρο του J. Mincer, "Investment in Human Capital" *Journal of Political Economy* 1958 Vol. 66, το οποίο αποτέλεσε τη σπονδυλική στήλη της νεότερης νεοκλασικής θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου μέσω της οποίας «για πρώτη φορά μέσα στο νεοκλασικό μοντέλο απορρίπτεται η απλουστευτική υπόθεση της ομοιογένειας της εργασίας και συγκεντρώνεται η προσοχή στη διαφοροποίηση της εργατικής δύναμης». Βλ. S. Bowles και H. Gintis, "The Problem with the Human Capital Theory - A Marxian Critique" *American Economic Review*, May 1975.

6. Βλ. H.F. Lydall, "Theories of the Distribution of Earnings" στο "The Personal Distribution of Incomes" A.B. Atkinson (ed.) George Allen and Unwin Ltd., 1976 επίσης A.B. Atkinson "The Economics of Inequality" Clarendon Press, Oxford, 1975 κεφ. 6 όπου γίνεται μια συνοπτική παρουσίαση της νεοκλασικής ερμηνείας.

Η ανισότητα στις ευκαιρίες εκπαίδευσης είναι δεμένη με το κοινωνικοοικονομικό STATUS του σπουδαστή και επομένως με την κατανομή του πλούτου στην κοινωνία. Πάντως, η διαταραχή που προκαλείται στη λειτουργία του υποδείγματος της θεωρίας του ανθρώπινου κεφάλαιου η οποία προκύπτει από την ύπαρξη των άνισων ευκαιριών θα μπορούσε να εξαλειφθεί με κατάλληλες παρεμβάσεις του κράτους. Πράγματι, το κράτος θα μπορούσε να δώσει τις ίδιες δυνατότητες εκπαίδευσης σ' όλους, παίζοντας έτσι ισοτικό ρόλο στην άνιση κατανομή των ευκαιριών. Οι παρεμβάσεις αυτές μπορούν να πάρουν την μορφή των απευθείας παροχών στις φτωχές οικογένειες ή της αύξησης των κρατικών δαπανών στα δημόσια σχολεία στα οποία, κατά τεκμήριο, φοιτούν παιδιά κατωτέρων ή μέσων εισοδηματικών στρωμάτων. Σε απάντηση στο επιχείρημα αυτό εκφράζεται η άποψη ότι μια τέτοια παρέμβαση του κράτους είναι δύσκολο να επιφέρει τα αναμενόμενα ισοτικά αποτελέσματα για δύο κυρίως λόγους:

Πρώτο, το κόστος ευκαιρίας της άμεσης χρηματοδότησης, βαίνει αυξανόμενο όσο περισσότερο διαρκεί η εκπαιδευτική περίοδος. Έτσι, για μακρές σπουδές, τα παιδιά που προέρχονται από οικογένειες που ανήκουν στα χαμηλά εισοδηματικά κλιμάκια βρίσκονται σε μειονεκτική θέση μια και οι γονείς τους δεν μπορούν να εξασφαλίσουν την χρηματοδότηση μακροχρόνιων σπουδών με την ίδια ευκολία όπως πλουσιότερα νοικοκυριά.⁷

Δεύτερο, εκτός από την επίδραση των κρατικών δαπανών στην κατανομή των ευκαιριών για εκπαίδευση, σημαντικό εμπόδιο για την αποτελεσματικότητα της κρατικής πολιτικής αποτελούν διάφοροι εξωοικονομικοί παράγοντες, οι κυριότεροι από τους οποίους είναι η ποιότητα των σχολείων και των δασκάλων. Στην άνιση κατανομή των ποιοτικών αυτών χαρακτηριστικών σημαντικό ρόλο, πέρα από την κατανομή του εισοδήματος και του πλούτου παίζει η κατανομή της πολιτικής ισχύος μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Οι υποστηρικτές αυτής της άποψης ισχυρίζονται ότι για να επιτευχθεί εξίσωση των

7. Ας πάρουμε το παράδειγμα των Η.Π.Α. Εκεί, η κατανομή του εισοδήματος και του πλούτου είναι εξαιρετικά άνιση. Μια ένδειξη της ανισότητας αυτής είναι ότι το εισόδημα του ανωτάτου πέμπτου όλων των οικογενειών είναι 800 με 1000% περισσότερο από το εισόδημα του κατωτάτου πέμπτου. Όμως, έχει εξακριβωθεί ότι τα παιδιά από τις οικογένειες που το εισόδημά τους παρουσιάζει αυτές τις διαφορές παρακολουθούν σχολεία των οποίων οι δαπάνες κατά μαθητή διαφέρουν μόνο κατά 20%. Αυτό δείχνει μια αναμφισβήτητη «ισοτική» κρατική πολιτική. Η πολιτική αυτή θα ήταν αποτελεσματική στην περίπτωση που η διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας θα ήταν ίδια για όλους. Τη στιγμή όμως που τα παιδιά των πλουσίων οικογενειών έχουν τη δυνατότητα να παρατείνουν την παραμονή τους στα εκπαιδευτικά ιδρύματα, αυτόματα επωφελούνται μεγαλύτερη μερίδα από τις κρατικές δαπάνες απ' ότι τα παιδιά των φτωχών οικογενειών. (Έχει εκτιμηθεί ότι εάν λάβει κανείς υπόψη του την διάρκεια σπουδών η Αμερική ξοδεύει δύο φορές περισσότερα για την εκπαίδευση των παιδιών των πλουσίων απ' ότι για την εκπαίδευση των παιδιών των φτωχών).

Βλ. Chr. Jencks et al "Inequality. A Reassessment of the Effect of Family and Schooling in America". Harper Colophon Books, N.Y. 1972.

ευκαιριών εκπαίδευσης απαιτούνται γενικότερες αλλαγές στο πολιτικό επίπεδο της κοινωνίας.⁸

Η συζήτηση για την επίδραση της ικανότητας στις αμοιβές εργασίας εξάλλου πήρε μεγάλες διαστάσεις στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1970. Επίκεντρο αποτέλεσε η διένεξη μεταξύ των γενετικών (δηλαδή αυτών που πιστεύουν στις έμφυτες ικανότητες) και των περιβαλλοντικών που δίνουν έμφαση στην επίδραση του κοινωνικού περιβάλλοντος. Το πρόβλημα δηλαδή ήταν να εντοπιστεί ο τρόπος με τον οποίο προσδιορίζονται και αναπτύσσονται οι ικανότητες οι οποίες συμβάλλουν στον καθορισμό της οικονομικής επιτυχίας.

Η βασική πρόταση των γενετικών είναι ότι η κυρίαρχη συνιστώσα της ικανότητας είναι κληρονομική. Η θεωρητική θεμελίωση της πρότασης αυτής βασίζεται στην βιολογική διαδικασία μετάδοσης ορισμένων χαρακτηριστικών από τους γονείς στα παιδιά. Εάν κανείς δεχθεί την άποψη αυτή, τότε είναι σε θέση να ερμηνεύσει την αναπαραγωγή της ανισότητας με βάση την αρχή ότι οι ικανότητες μεταδίδονται από γενιά σε γενιά μέσω της βιολογικής διαδικασίας. Η άνιση κατανομή τους είναι αποτέλεσμα φυσικής λειτουργίας και με κανενός είδους παρέμβαση δεν είναι δυνατόν να διορθωθεί στο βαθμό που προσδιοριστικός παράγοντας των ικανοτήτων είναι οι γόνι.

Σ' αντίθεση με τους γενετικούς, οι περιβαλλοντικοί πιστεύουν ότι το κοινωνικό περιβάλλον είναι ο παράγοντας που παίζει το σημαντικότερο ρόλο στη διαμόρφωση των προσωπικών χαρακτηριστικών. Οι περιβαλλοντικοί δεν αρνούνται την επίδραση της κληρονομικότητας αλλά τονίζουν ότι οι γενετικοί, στις εκτιμήσεις τους, δεν έλαβαν καθόλου υπόψη τους τη σχέση που μπορεί να υπάρχει μεταξύ των γόνων και του περιβάλλοντος. Μπορεί δηλαδή κάποιο παιδί να ξεκινάει με κάποιο συγκριτικό πλεονέκτημα το οποίο όμως ενδέχεται να αναπτυχθεί με αργό ή γρήγορο ρυθμό, ανάλογα με το περιβάλλον που ανατρέφεται. Απομονώνοντας την επίδραση του περιβάλλοντος, το ποσοστό κατά το οποίο η συνιστώσα της κληρονομικότητας ερμηνεύει την διακύμανση των αποτελεσμάτων των τεστ νοημοσύνης πέφτει σημαντικά.

Τις παραπάνω αναλύσεις χρησιμοποίησαν οι οπαδοί της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου για να εξηγήσουν το τμήμα των διαφορών στις αμοιβές εργασίας που δεν μπορούσε να ερμηνευτεί μέσω της εκπαίδευσης και της εκμάθησης πάνω στη δουλειά. Είτε κληρονομική είτε επίκτητη, η ικανότητα όπως μετριέται από τα τεστ νοημοσύνης παίζει, σύμφωνα με τους θεωρητικούς του ανθρώπινου κεφαλαίου, αξιόλογο ρόλο στις οικονομικές ανισότητες.⁹

Με βάση τις διαπιστώσεις αυτές μπορεί να δοθεί συνοπτικά το νεοκλασικό

8. Βλ. π.χ. Samuel Bowles. "Schooling and the Reproduction of Inequality" στο "The Capitalist System" των R.C. Edwards, M. Reich, T.E. Weisskopf (eds.). 2nd Edition. Prentice Hall Inc. 1978.

9. Για την διένεξη αυτή βλ. τις εργασίες των Chr. Jencks et al op. cit. Κεφ. 3 και A. Jensen "How much can be Boost 10 in Scholastic Achievement" Harvard Educational Rev. Vol. 39, 1969.

ερμηνευτικό πλέγμα της ανισότητας στις αμοιβές εργασίας. Το ύψος της αμοιβής προσδιορίζεται από παράγοντες όπως είναι η εκπαίδευση ή εκμάθηση πάνω στη δουλειά, η ικανότητα και το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο. Μέσω της επίδρασης του περιβάλλοντος εξάλλου, ο τελευταίος παράγοντας επιδρά στην ικανότητα, η οποία προσδιορίζεται σε σχέση με τις απαιτήσεις των απασχολήσεων όπως προκύπτουν από την ανάλυση του περιεχομένου των εργασιών.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά (άνισες ευκαιρίες, διακρίσεις, ικανότητα) θεωρούνται από τους νεοκλασικούς ότι συνιστούν «ατέλειες της αγοράς». Με αυτές ασχολήθηκε διεξοδικά ο G. Becker¹⁰ και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το τμήμα των ανισοτήτων που δεν μπορεί να εξηγηθεί με τις διαφορές στην επένδυση στον ανθρώπινο παράγοντα, εξηγείται κυρίως μέσω των διαφορών στις ικανότητες.

Έχοντας υπόψη τις σχέσεις αυτές η νεοκλασική θεώρηση παίρνει ιδιαίτερο βάρος όταν συνδέεται με την *λειτουργιστική θεωρία της κοινωνικής διαστρωμάτωσης*. Η τελευταία δίνει έμφαση στο διαφορισμό των καθηκόντων που συνθέτουν τις διάφορες απασχολήσεις, οι οποίες ιεραρχούνται ανάλογα με τις ειδικές γνώσεις, ταλέντα κ.λπ. που απαιτούνται για την εκτέλεσή τους. Η βασική αρχή αυτής της θεωρίας είναι ότι προκειμένου να πειστούν ορισμένα μέλη της κοινωνίας να επιφορτιστούν με αυξημένα καθήκοντα, πρέπει να τους δοθούν επαρκή οικονομικά κίνητρα. Οι καλύτερες αμοιβές λοιπόν θα πρέπει ν' αντιστοιχούν σε θέσεις που έχουν μεγαλύτερη σημασία για την κοινωνία και συγκριτικά συνεπάγονται περισσότερη εκπαίδευση και ανεπτυγμένα ταλέντα.¹¹

Σύμφωνα με την παραπάνω επιχειρηματολογία, η ανισότητα είναι όχι μόνο αναπόφευκτο αποτέλεσμα της λειτουργίας της αγοράς εργασίας αλλά και

10. G. Becker. "Human Capital" The Univ. of Chicago Press. Ιδιαίτερα σελ. 157-180.

11. Η λειτουργιστική θεωρία της κοινωνικής διαστρωμάτωσης διατυπώθηκε από τους K. Davis και W. Moore στο "Some Principles of Stratification" American Sociological Rev., 1945 όπου τονίζουν: «Ένα ανταγωνιστικό σύστημα δίνει μεγαλύτερη σημασία στο κίνητρο επίτευξης θέσεων ενώ ένα μη ανταγωνιστικό σύστημα δίνει μεγαλύτερη ίσως σημασία στα κίνητρα για την εκτέλεση καθηκόντων των θέσεων». «Τα καθήκοντα είναι τα ίδια», συνεχίζουν. «αλλά διαφέρουν ως προς τα διάφορα χαρακτηριστικά με αποτέλεσμα, για την εκτέλεσή τους, να απαιτείται πολλές φορές ειδικό ταλέντο. Αναπόφευκτα λοιπόν, μια κοινωνία πρέπει πρώτα να έχει καθορίσει τρόπους αμοιβών που θα χρησιμοποιούνται σαν κίνητρα και δεύτερο, κάποιο τρόπο διανομής των αμοιβών διαφορετικά. σύμφωνα με τη θέση. Οι αμοιβές και η διανομή τους γίνονται μέρος της κοινωνικής συνοχής κι αυτό οδηγεί στην έννοια της διαστρωμάτωσης». Ακολουθώντας οι Davis και Moore τονίζουν ότι οι καλύτερες αμοιβές πρέπει να αντιστοιχούν σε θέσεις που:

- α) έχουν μεγαλύτερη σημασία για την κοινωνία και
- β) συνεπάγονται περισσότερο training και ταλέντο.

Έτσι η κοινωνική ανισότητα, συμπεραίνουν, είναι μια απαραίτητη λειτουργία μέσω της οποίας οι κοινωνίες εξασφαλίζουν ότι όλες οι αξιόλογες θέσεις θα συμπληρώνονται από τα πιο αξιόλογα μέλη τους.

απαραίτητη προκειμένου να καλυφθούν «οι πλέον αξιόλογες θέσεις από τα πλέον αξιόλογα μέρη της κοινωνίας».¹² Η νεοκλασική θεώρηση από την άποψη αυτή, θεωρείται σαν μία προσπάθεια νομιμοποίησης της κοινωνικής αξιολόγησης την οποία προϋποθέτει η λειτουργιστική θεωρία.

Μέσω της σύνδεσης της νεοκλασικής με την λειτουργιστική θεωρία της κοινωνικής διαστρωμάτωσης καταλήγουμε στην ολοκληρωμένη νεοκλασική ερμηνεία. Η ζήτηση εργατικού δυναμικού αφορά τις θέσεις απασχόλησης και τις απαιτήσεις τους. Η επιλογή και τοποθέτηση των μελών της κοινωνίας στις θέσεις αυτές γίνεται μέσω κριτηρίων κοινωνικής αξιολόγησης τα οποία αφορούν τα προσωπικά χαρακτηριστικά των ατόμων.

Η κριτική στην παραπάνω θεώρηση της ανισότητας που γίνεται από τους μαρξιστές οικονομολόγους κινείται σε δύο επίπεδα: Το πρώτο αφορά την λειτουργιστική θεωρία της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Το δεύτερο αφορά τη διαδικασία κρίσης των μελών της κοινωνίας και ανάγεται κυρίως στην κριτική του ρόλου της εκπαίδευσης στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες. Επιπλέον, επισημαίνεται η τοποθέτηση των θεωριών των κοινωνικών διακρίσεων μέσα στο πλαίσιο του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας στον καπιταλισμό και της ιστορικής ανάπτυξης των εργασιακών σχέσεων στο χώρο δουλειάς.¹³

Οι μαρξιστές επισημαίνουν ότι η παραπάνω θεώρηση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης στέκει, μόνο μέσα στα όρια του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Το σημείο εκκίνησης της λειτουργιστικής θεωρίας βρίσκεται στο επιχείρημα ότι δεν είναι δυνατόν να υπάρξει αταξική ή μη διαστρωματοποιημένη κοινωνία και επομένως η αναγκαιότητα της ύπαρξης μιας κοινωνικής ιεραρχίας είναι δεδομένη. Η κοινωνική ανισότητα διασφαλίζει ότι οι πλέον αξιόλογες θέσεις θα καταλαμβάνονται από κατάλληλα εκπαιδευμένα και ταλαντούχα μέλη της κοινωνίας.

Η μαρξιστική κριτική βασίζεται στην θεμελιώδη σύνδεση του προσδιορισμού των κοινωνικών τάξεων στη βάση της έννοιας της ατομικής ιδιοκτησίας. Παρατηρείται επομένως ο διαχωρισμός της κοινωνίας σε δύο αντιμαχόμενες τάξεις. Η μορφή του καπιταλιστικού καταμερισμού της εργασίας και η ιεραρχική δομή των σχέσεων εμφανίζονται από τους λειτουργιστές ως «τεχνικά» απαραίτητες. Στην πραγματικότητα όμως η επιβολή των σχέσεων αυτών είχε σαν αποτέλεσμα να επιταχυνθούν οι διαδικασίες συσσώρευσης και να επιτευχθεί η νομιμοποίηση της διαδικασίας απόσπασης του κοινωνικού πλεονάσματος για λογαριασμό των ιδιοκτητών των μέσων παραγωγής. Συνεπώς, για τους μαρξιστές το συγκεκριμένο σύστημα ιεραρχικής δομής επιβλήθηκε μέσα

12. Στο ίδιο.

13. Βλ. π.χ. τις εργασίες Gayle Rubin, Eli Zaretsky, M. Reich κλπ. στο *"The Capitalist System"*, R.C. Edwards et al. (eds.), Prentice-Hall 2nd Edition 1978. Επίσης Γιάννης Σακέλης, «Νέες Τεχνολογίες, Καταμερισμός της Εργασίας και η κατά Φύλο Κατάκτηση της Εργατικής Δύναμης», Σεμινάριο για την «Γυναικεία Απασχόληση και Νέες Τεχνολογίες», Πάντειος ΑΣΠΕ, 16-17 Μαΐου 1986.

από την ιστορική διαδικασία της εξέλιξης των κοινωνικών σχέσεων εκμετάλλευσης και υποταγής που επεκράτησαν με την επιβολή του καπιταλισμού. Σύμφωνα λοιπόν με τη μαρξιστική επιχειρηματολογία η ιεραρχία είναι σύμφυτη με την εκμεταλλευτική οργάνωση της παραγωγικής διαδικασίας αφού μέσω αυτής επιτεύχθηκε η διάσπαση των εργαζομένων κι' αποκτήθηκε η δυνατότητα από κάποια ολιγαρχία να ασκήσει τον έλεγχο της διαδικασίας της παραγωγής. Η κοινωνική ιεραρχία, που φαίνεται σαν κάτι το αναπόφευκτο σε ένα ήδη εξελιγμένο τρόπο παραγωγής αμφισβητείται ότι ήταν ο αναγκαίος τρόπος οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας στα πρώτα βήματα του καπιταλισμού και υποστηρίζεται ότι επιβλήθηκε και επεκράτησε μέσα από μια διαδικασία αναπαραγωγής, προκειμένου να στηρίξει και να νομιμοποιήσει τις σχέσεις εκμετάλλευσης που χαρακτηρίζουν τις καπιταλιστικές κοινωνίες.¹⁴

Η παραδοσιακή οικονομική θεωρία υπεραμύνεται του ιεραρχικού καταμερισμού της εργασίας. Θεωρείται ότι, ο τρόπος αυτός οργάνωσης της παραγωγής είναι απαραίτητο στοιχείο για την επίτευξη υψηλής παραγωγικότητας, στο όνομα της οποίας θυσιάζεται η ανάπτυξη των δημιουργικών χαρακτηριστικών του εργαζόμενου. Ο Α. Smith θεωρούσε ότι ο καπιταλιστικός καταμερισμός της εργασίας αποτελούσε τεχνικά ανώτερο τρόπο παραγωγής για τρεις λόγους: Πρώτο, η λεπτομερής εξειδίκευση των εργαζομένων αυξάνει την επιδεξιότητα και την ταχύτητα χειρισμού των μέσων παραγωγής. Δεύτερο, με το λεπτομερή διαχωρισμό των εργασιών κερδίζεται χρόνος που απαιτείται για το πέρασμα από το ένα κομμάτι δουλειάς στο άλλο και τρίτο, γιατί ο διαχωρισμός των εργασιών συνεπάγεται εισαγωγή νέων μηχανών που διευκολύνουν την εργασία έτσι ώστε ένας άνθρωπος να κάνει την δουλειά πολλών.¹⁵

Όμως, ο Marglin¹⁶ επισημαίνει ότι:

α) Πράγματι, με τον διαχωρισμό των εργασιών εξοικονομείται χρόνος που χάνεται στο πέρασμα από τη μια εργασία στην άλλη. Αυτό όμως δεν απαιτεί την κατανομή των επιμέρους εργασιών σε διάφορους εργαζόμενους. Απλά ο κάθε εργαζόμενος θα μπορούσε να κάνει εναλλάξ όλες ή πολλές από τις απαιτούμενες εργασίες.

β) Η εισαγωγή ειδικών μηχανών δεν απαιτεί λεπτομερή εργασιακή εξειδίκευση και, περισσότερο δεν απαιτεί ιεραρχικό καταμερισμό της εργασίας και ανισότητα.

γ) Σχετικά τέλος, με την ανάπτυξη της επιδεξιότητας παρατηρείται, ότι στην περίπτωση του λεπτομερούς καταμερισμού, οι περισσότερες εργασίες μαθαίνονται πολύ γρήγορα ακόμα και από άπειρους εργαζόμενους. Επιπλέον το-

14. Για το ζήτημα της τεχνικής αναγκαιότητας επιβολής του ιεραρχικού καταμερισμού της εργασίας βλ. St. Marglin, "What Do Bosses Do? The Origins and Functions of Hierarchy in Capitalist Production". Review of Radical Political Economics 1974 (Summer) και H. Bravereman, "Labor and Monopoly Capital. The Degradation of Work in Twentieth Century", Monthly Rev. Press, N.Y. 1974.

15. A. Smith, "The Wealth of Nations", 1776. Edited by A. Skinner, Pelikan Books, 1977.

16. Βλ. St. Marglin, op. cit.

νίζεται ότι μέσω προγραμμάτων γενικής εκπαίδευσης, ο εργασιακός καταμερισμός μπορεί να μειωθεί χωρίς αρνητικά αποτελέσματα στην αποδοτικότητα.¹⁷

Κατ' επέκταση, μαρξιστές υποστηρίζουν ότι οι διαδικασίες κρίσης των μελών της κοινωνίας γίνονται με τέτοιο τρόπο ώστε να μην εμποδίζεται η πραγματοποίηση των στόχων της άρχουσας τάξης που είναι η εξασφάλιση μακροχρόνιων κερδών και η διαιώνιση της θέσης κυριαρχίας που κατέχουν τα μέλη της τάξης αυτής στη διαδικασία της παραγωγής.

Στο σημείο αυτό η κριτική παρέμβαση των μαρξιστών στη νεοκλασική ερμηνεία γίνεται στα εξής επίπεδα:

- α) Πέρα από τις άνισες ευκαιρίες εκπαίδευσης, το εκπαιδευτικό σύστημα καθ'αυτό παίζει ουσιαστικό ρόλο στην αναπαραγωγή του συγκεκριμένου τρόπου οργάνωσης της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, νομιμοποιούνται την τοποθέτηση ορισμένων ατόμων στις θέσεις που αντιστοιχούν στις υψηλές βαθμίδες της κοινωνικής ιεραρχίας.¹⁸
- β) Πέρα από το εκπαιδευτικό σύστημα, στην κοινωνία λειτουργούν οι διαδικασίες διάκρισης οι οποίες αναφέρονται στο φύλο, το χρώμα, την ηλικία κ.λπ. Ιστορικά, σε κάθε καπιταλιστική κοινωνία διαμορφώνονται συνθήκες διαφορικής μεταχείρισης των εργαζομένων σε σχέση με προσωπικά χαρακτηριστικά. Οι διακρίσεις αυτές εντάσσονται στο πλέγμα του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας αλλά και στον τρόπο με τον οποίο ιστορικά αναπτύχθηκε η οργάνωση της εργασίας στο χώρο δουλειάς (καπιταλιστικός καταμερισμός της εργασίας).¹⁹
- γ) Οι απαιτήσεις των σύγχρονων καπιταλιστικά οργανωμένων επιχειρήσεων δεν αφορούν τόσο τις τεχνικές γνώσεις των εργαζομένων όσο ορισμένα *χαρακτηριστικά συμπεριφοράς*. Αξίζει να αναφερθεί η εμπειριστατωμένη εμπειρική μελέτη του R. Edwards ο οποίος εντοπίζει τα χαρακτηριστικά για τα οποία κάποιος εργαζόμενος ανταμείβεται και προάγεται. Πρόκειται κυρίως για *χαρακτηριστικά συγκαταβατικότητας* που αφορούν: α) την πειθαρχία του εργαζόμενου στους κανόνες της επιχείρησης, που αποτελεί βασικό κριτήριο προαγωγής στις κατώτερες βαθμίδες, β) την ενσωμάτωσή του στα συμφέροντα και την πολιτική της επιχείρησης, για τις ανώτερες βαθμίδες και γ) την εμπιστευτική και υπεύθυνη λειτουργία στην εργασία του, που αποτελεί βασικό κριτήριο προαγωγής στις μεσαίες βαθμίδες της κλίμακας ιεραρχίας της επιχείρησης.²⁰

17. Βλ. H. Brevereman, op. cit.

18. Για το ρόλο του εκπαιδευτικού συστήματος στην αναπαραγωγή της ιεραρχίας και της συγκεκριμένης δομής της κοινωνικής διαστρωμάτωσης βλ. Sam. Bowles και H. Gintis, "Schooling in Capitalist America", Basic Books, 1976. Επίσης L. Althusser, "Ideologie et Appareils Ideologiques d' Etat", La Pensée, Ιούνιος 1970. (Ελληνική έκδοση, «Θέσεις» μεταφρ. Ζ. Γιαταγάνας, Εκδ. Θεμέλιο).

19. Βλ. υποσημ. 13 του παρόντος.

20. R. Edwards "Industrial Traits and Organization Incentives: What makes a Good Worker?" Journal of Human Resources, Winter 1976.

Οι διαδικασίες αυτές δείχνουν μιαν ευρύτατα κατατμημένη εργατική δύναμη, η οποία θεωρείται ως απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της κυρίαρχης τάξης. Για το λόγο αυτό, πολλοί οικονομολόγοι τα τελευταία χρόνια έχουν υιοθετήσει την άποψη ότι η θεωρία της κατάτμησης της αγοράς εργασίας και της εργατικής δύναμης μπορεί να αποδόσει πληρέστερα τους παράγοντες αναπαραγωγής και ερμηνείας των οικονομικών ανισοτήτων.

3. Κατάτμηση της αγοράς εργασίας και της εργατικής δύναμης

Στο τμήμα αυτό, χρησιμοποιώντας σαν αναλυτικό εργαλείο την έννοια της κατάτμησης επιχειρείται η σύζευξη των προηγούμενων θεωριών με στόχο να δοθεί μια ολοκληρωμένη θεώρηση ερμηνείας και αναπαραγωγής των οικονομικών ανισοτήτων.

Ο όρος *κατάτμηση της εργατικής δύναμης* αναφέρεται στις διακρίσεις των εργαζομένων με βάση τα προσωπικά τους χαρακτηριστικά. Η έννοια της *κατάτμησης της αγοράς εργασίας* εξάλλου, αναφέρεται στη διάσπαση της αγοράς σε χωριστές υποαγορές ή τμήματα που λειτουργούν με διαφορετικούς κανόνες και διαδικασίες.

Οι Doeriger και Piore²¹ ανέπτυξαν την θεωρία του δυαδικού χαρακτήρα της αγοράς εργασίας βασισμένοι στην ιδέα του C. Kerr²² για τα δομημένα και αδόμητα υποσύνολά της. Σύμφωνα με τη δυαδική θεωρία η αγορά εργασίας είναι διασπασμένη στην πρωτεύουσα και τη δευτερεύουσα αγορά. Η πρωτεύουσα αγορά συντίθεται από μια σειρά εσωτερικές αγορές εργασίας που είναι «διοικητικές μονάδες... μέσα στις οποίες η τιμή και κατανομή της εργασίας υπαγορεύεται από ένα σύνολο κανόνων και διαδικασιών».²³ Οι δευτερεύουσες απασχολήσεις εξάλλου λειτουργούν χωρίς τέτοιους κανόνες αλλά και στις περιπτώσεις που παρατηρείται κάποια δομή, αυτή χαρακτηρίζεται από πολλές βαθμίδες εισόδου και περιορισμένες ευκαιρίες ανέλιξης.

Τελευταία έχει εκφραστεί η άποψη ότι ο πρωτεύων τομέας της αγοράς εργασίας διασπάται σε δύο υποτομείς: Ο πρώτος, ο οποίος ονομάζεται και ανεξάρτητος πρωτεύων τομέας (*independent primary sector*) περιλαμβάνει πολλές από τις επαγγελματικές, διοικητικές ή τεχνικές εργασίες. Οι εργαζόμενοι στον τομέα αυτό κατέχουν συνήθως υψηλές θέσεις μέσα στις επιχειρήσεις υπόκεινται σε μικρό βαθμό εποπτείας και αμείβονται καλύτερα σε σχέση με την εκπαίδευση και την εμπειρία που έχουν.

Ο δεύτερος υποτομέας, εξάλλου που ονομάζεται εξαρτημένος πρωτεύων (*subordinate primary*), περιλαμβάνει πολλούς ειδικευμένους εργαζόμενους σε

21. P. Doeriger και M. Piore "Internal Labor Markets and Manpower Analysis". 1971, Lexington Mass, P.C. Heath.

22. C. Kerr. "Labor Markets: Their Character and Consequences" Am. Ec. Rev. 1950.

23. P. Doeriger και M. Piore, op. cit.

θέσεις ρουτίνας. Η καθημερινή εργασία των τελευταίων είναι αυστηρά σχεδιασμένη και επιβλέπεται στενά.²⁴

Εάν δεχθούμε ότι η κινητικότητα από τις αδόμητες απασχολήσεις του δευτερεύοντα τομέα στις εσωτερικές αγορές εργασίας του πρωτεύοντα τομέα είναι περιορισμένη, οι διαδικασίες που καθορίζουν τα χαρακτηριστικά με βάση τα οποία οι εργαζόμενοι τοποθετούνται στις διάφορες θέσεις είναι αξιόλογης σημασίας για την εξήγηση των προβλημάτων που σχετίζονται με την αγορά εργασίας. Γιατί, από την στιγμή που ο μηχανισμός της αγοράς αποτυγχάνει να μεταχειρίζεται με ίσους όρους οικονομικά συγκρίσιμα μεταξύ τους άτομα και παρέχει διαφορετικές ευκαιρίες και αμοιβές, η έννοια της κατάτμησης, που αφορά ακριβώς τέτοιες διαδικασίες διαφοροποίησης, γίνεται αξιόλογο αναλυτικό εργαλείο για την ερμηνεία προβλημάτων που η ορθόδοξη θεωρία απέτυχε να εξηγήσει.²⁵

Θα πρέπει όμως να τονιστεί ότι στη θεωρητική περιοχή της μελέτης της έννοιας της κατάτμησης, διακρίνονται δύο διαφορετικές προσεγγίσεις:

α) η προσέγγιση που αναφέρεται στην απλή περιγραφική ανάλυση της αγοράς εργασίας²⁶ και

β) η προσέγγιση η οποία θεωρεί την κατάτμηση της αγοράς εργασίας και της εργατικής δύναμης ως ιστορική διαδικασία ανάπτυξης και αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής.²⁷

Η διαδικασία της κατάτμησης της εργατικής δύναμης αρχίζει από τη στιγμή που οικονομικά ταυτόσημοι εργαζόμενοι τυχαίνουν διαφορετικής μεταχείρισης από την αγορά εργασίας. Οι διαφορές αυτές οφείλονται:

α) στη διαδικασία διαφορετικής ανάπτυξης των ατόμων και

24. Με το διαχωρισμό αυτό συνδέεται η εργασία του R. Edwards, "Contested Terrain: *The Transformation of the Work Place in the Twentieth Century*" N.Y. Basic Books. Βλ. επίσης και D. Gordon et al.

25. Μια εναλλακτική θεωρία της δυαδικής «The queue theory». Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή οι εργοδότες κατατάσσουν τους υποψήφιους για εργασία σύμφωνα με τις επιθυμίες τους που προσδιορίζονται με βάση αντικειμενικά κριτήρια (ανθρώπινο κεφάλαιο, οριακή παραγωγικότητα) αλλά και υποκειμενικά (θεωρίες διάκρισης). Οι περισσότερο «πιθυμητοί» εργαζόμενοι καταλαμβάνουν τις καλύτερες απασχολήσεις ενώ αυτοί που βρίσκονται χαμηλά στην κατάταξη καταλαμβάνουν τις χειρότερες. Στην περίπτωση όμως που θα αυξηθεί η ζήτηση οι εργοδότες θα αναγκασθούν να «υποβαθμίσουν» τις απαιτήσεις τους και να προσλάβουν εργαζόμενους από τις χαμηλές βαθμίδες της κλίμακας.

Lester Thorow, "Poverty and Discrimination" (Washington D.C. Brookings, 1969. Institution και "Generating Inequality" Basic Books, 1975. Η κατάταξη εργασιών και εργαζομένων κάνει τη θεωρία αυτή παρόμοιας φύσης με τη δυαδική. Η διαφορά τους έγκειται στο ότι οι φτωχοί δεν βρίσκονται στο τέλος της κατάταξης (σύμφωνα με τη δυαδική θεωρία) αλλά σε κάποιο διαφορετικό επίπεδο και η κινητικότητα μεταξύ των δύο επιπέδων είναι πολύ περιορισμένη.

Βλ. Sam Rosemberg, "The Dual Labor Market: Its Existence and Consequences" unpublished Ph. D. Thesis University of Kalifornia, Berkeley, 1975.

26. Κυρίως P. Doeringer-M. Piore op. cit.

27. Βλ. τις εργασίες των R. Edwards, D. Gordon, M. Reich, S. Bowles κλπ.

β) στο διαχωρισμό των απασχολήσεων σε σχέση με την άνιση ανάπτυξη των τομέων της οικονομίας.

Με βάση το σκεπτικό αυτό μπορεί κανείς να προσδιορίσει το πεδίο αναφοράς της έννοιας της κατάτμησης της αγοράς εργασίας και της εργατικής δύναμης χρησιμοποιώντας τον αναλυτικό διαχωρισμό της εκτός και εντός αγοράς κατάτμησης των εργαζομένων (βλ. σχετικό διάγραμμα).²⁸

Οι εργαζόμενοι εισχωρούν στους διάφορους τομείς της αγοράς έχοντας ορισμένα χαρακτηριστικά που αφορούν: φύλο, χρώμα, κοινωνική τάξη, εκπαίδευση κ.λπ.²⁹ Τα χαρακτηριστικά αυτά καθορίζουν την πρώτη απασχόληση κάποιου εργαζόμενου. Οι διαφοροποιήσεις αυτού του είδους αφορούν κατάτμηση των *υποψηφίων εργαζομένων* (pre-market segmentation). Οποσδήποτε, η διένεξη μεταξύ των οπαδών του ανταγωνισμού και των οπαδών της κατάτμησης, αφορά κύρια τον διαχωρισμό μέσα στην αγορά, με κύρια διάκριση πρωτεύοντα και δευτερεύοντα τομέα. Όμως, η τοποθέτηση κάποιου εργαζόμενου στον ένα ή τον άλλο τομέα έχει ήδη προκαθοριστεί πριν από την είσοδό του στην αγορά. Η διάσπαση δηλαδή της αγοράς εργασίας αναφέρεται και στο διαχωρισμό των απασχολήσεων αλλά και στις διακρίσεις των ατόμων σε σχέση με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

Στο σχετικό διάγραμμα προσδιορίζεται το πεδίο αναφοράς της έννοιας της κατάτμησης της αγοράς εργασίας.

Η εκτός της αγοράς έννοια της κατάτμησης προέρχεται από την ανάπτυξη της κλασικής παρατήρησης για την ύπαρξη των μη ανταγωνιζόμενων ομάδων (non-competing groups), «προορισμένων» να καταλάβουν συγκεκριμένες θέσεις στην ιεραρχία των απασχολήσεων. Τα προσωπικά χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν τις μη ανταγωνιζόμενες ομάδες μαζί με τον παράγοντα της ικανότητας, καθορίζουν την ποσότητα και την ποιότητα εκπαίδευσης ή της επένδυσης στον ανθρώπινο παράγοντα.

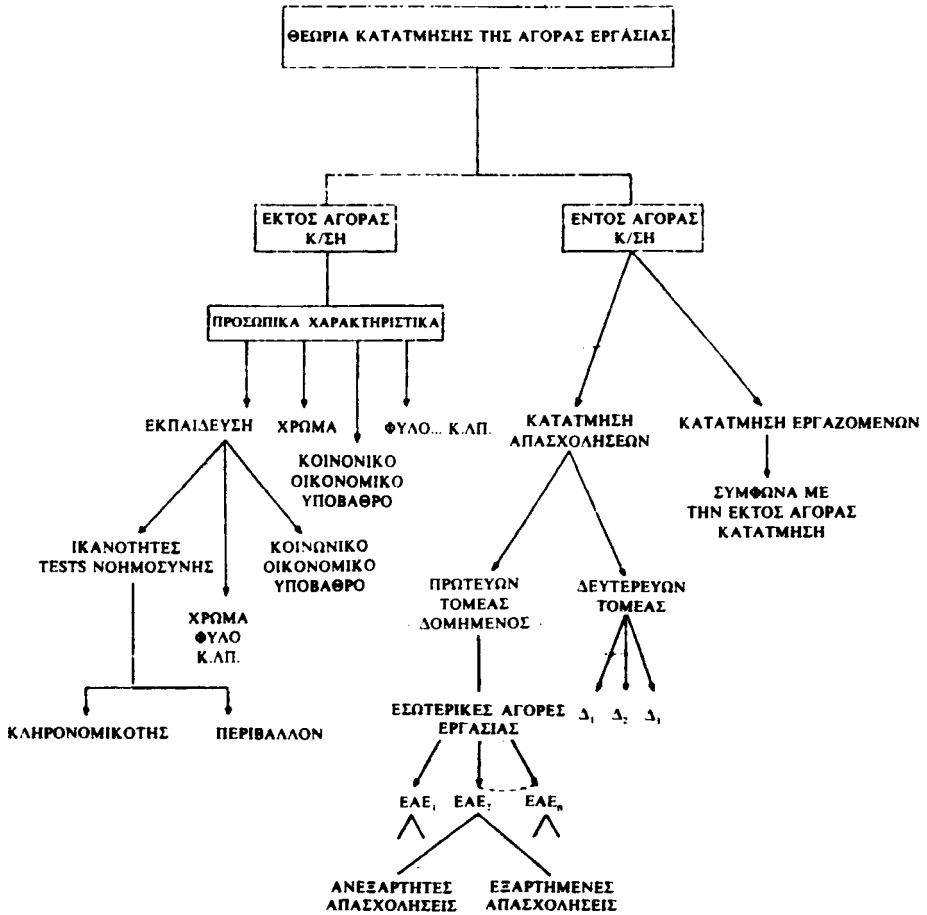
Μέσα στην αγορά, η κατάτμηση γίνεται σε δύο επίπεδα: Το πρώτο αναφέρεται στην κατάτμηση εργαζομένων που αποτελεί συνέχεια των διακρίσεων εκτός της αγοράς και αφορά τώρα τις διαφορετικές ευκαιρίες που δίνονται στους εργαζομένους για ανέλιξη. Το δεύτερο επίπεδο εξάλλου, αναφέρεται στο διαφορισμό των απασχολήσεων τόσο μεταξύ όσο και μέσα στους δύο τομείς.

Χρησιμοποιώντας λοιπόν σαν αναλυτικό εργαλείο την έννοια της κατάτμησης μπορούμε να έχουμε μια ολοκληρωμένη κάτωση της αγοράς εργασίας.

28. Ο χρήσιμος αναλυτικός διαχωρισμός σε εντός και εκτός αγοράς κατάτμηση οφείλεται στον P. Ryan και στο έργο του «*Segmentation, Duality and the Internal Labour Market*» στο Frank Wilkinson (ed.), «*The Dynamics of Labour Market Segmentation*» Academic Press, 1981.

29. Ο Phelps Brown στο «*The Inequality of Pay*» Oxford Univ. Press, 1977. 1 κεφ. 5 πραγματεύεται το ζήτημα των διακρίσεων και παρατηρεί ότι οι διαχωρισμοί στην αγορά εργασίας γίνονται με βάση χαρακτηριστικά που προϋπάρχουν της εισόδου των εργαζομένων στην αγορά εργασίας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ
ΚΑΤΑΤΜΗΣΗ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ

Επιπλέον όμως δίνεται η δυνατότητα ανάπτυξης μιας πληρέστερης ερμηνείας των οικονομικών ανισοτήτων για τους εξής λόγους:

α) Η εκτός αγοράς κατάτμηση της εργατικής δύναμης παίρνει υπόψη της τη διαδικασία της διαφορικής ανάπτυξης και ανατροφής των εργαζομένων σύμφωνα με τα προσωπικά τους χαρακτηριστικά στο συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό. Η διαδικασία αυτή νομιμοποιεί τον τρόπο αξιολόγησης και επιμερισμού των εργαζομένων στις διαφορισμένες θέσεις της αγοράς εργασίας.

β) Επομένως η κατανομή του πλούτου και οι αμοιβές εργασίας είναι στοιχεία

άρρηκτα δεμένα. Η διαδικασία ανάπτυξης των χαρακτηριστικών των εργαζομένων συντελείται εκτός αγοράς και σ' αυτήν η κατανομή του πλούτου έχει αξιόλογη επίδραση.

γ) Η εντός αγοράς κατάτμηση αναφέρεται στο διαφορισμό των απασχολήσεων που όμως, συνδέεται άμεσα με την παραγωγή, δεδομένου ότι η θεωρία του δυαδικού χαρακτήρα της αγοράς εργασίας αναπτύχθηκε με βάση τις απόψεις της άνισης ανάπτυξης των διαφόρων τμημάτων του κεφαλαίου.

Ξεφεύγοντας από την απλή περιγραφική ανάλυση της αγοράς εργασίας οι μαρξιστές επιχειρούν να εντοπίσουν τις πολιτικές και οικονομικές δυνάμεις που ενθαρρύνουν τη διαδικασία της κατάτμησης. Στις εργασίες τους τονίζεται ότι η κατάτμηση της εργατικής δύναμης υπήρξε αποτέλεσμα της ανάπτυξης των εργασιακών σχέσεων που καθόρισε ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής και συνδέθηκε άμεσα με τη μετάβαση από τον ανταγωνιστικό στο μονοπωλιακό καπιταλισμό.

Σ' αυτό το πλαίσιο η κατάτμηση της εργατικής δύναμης και της αγοράς εργασίας θεωρείται σαν *διαδικασία διασφάλισης* της κυριαρχικής θέσης που κατέχουν οι ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής στην παραγωγική διαδικασία.

4. Συμπέρασμα

Στο τμήμα 2 του άρθρου σκιαγραφήθηκε ο τρόπος με τον οποίο επιχειρείται η ερμηνεία των οικονομικών ανισοτήτων στη νεοκλασική θεωρία. Η κοινωνιολογική βάση της νεοκλασικής θεώρησης βρίσκεται στη λειτουργιστική θεωρία της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και κατ' επέκταση στον ταξικό χαρακτήρα της κοινωνίας. Στην πραγματικότητα η ανάπτυξη της λειτουργιστικής θεωρίας βυσιίζεται στις σχέσεις ιδιοκτησίας και κυριαρχίας που χαρακτηρίζουν τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Αποτέλεσμα των σχέσεων αυτών είναι οι σημαντικές ανισότητες στην ιδιοκτησία του πλούτου, και το πλέον αξιόλογο, στα εισοδήματα που προέρχονται από αυτόν.

Η νεοκλασική θεωρία αποτυγχάνει να δώσει ολοκληρωμένη ερμηνεία της ανισότητας για δύο, κυρίως λόγους:

Πρώτον, οι θεωρητικές εξηγήσεις αναφέρονται κύρια σε παράγοντες προσφοράς και δεύτερον, αγνοείται ουσιαστικά η σχέση ιδιοκτησίας πλούτου και αμοιβής εργασίας, αφού οι άνισες ευκαιρίες εκπαίδευσης και η ανισότητα θεωρούνται, έμμεσα, ως δύο διαφορετικά μη σχετιζόμενα μεταξύ τους φαινόμενα.

Σ' ό,τι αφορά το πρώτο, αξιόλογες προσπάθειες μέσα στο πλαίσιο της νεοκλασικής θεωρίας, έγιναν στην δεκαετία του 1970 από την πλευρά οικονομολόγων που εργάζονται στο θεωρητικό χώρο της κατάτμησης της αγοράς εργασίας. Πράγματι, μέσω της αναφοράς στο δυαδικό χαρακτήρα της αγοράς εργασίας επιχειρήθηκε η θεωρητική σύνδεση της πλευράς της προσφοράς με την πλευρά της ζήτησης.

Όμως, τόσο στη θεωρητική αυτή σύνδεση όσο και στην ανάλυση της σχέσης πλούτου-αμοιβής εργασίας η νεοκλασική θεωρία παρουσιάζει σημαντικό κενό δεδομένου ότι παραλείπεται συστηματικά:

α) Η αναφορά στην κοινωνιολογική βάση της ανισότητας και

β) Η ανάλυση της διαδικασίας της αναπαραγωγής της ανισότητας μέσω της σχέσης άνισης κατανομής πλούτου-ανισότητας στις αμοιβές εργασίας.

Σ' ό,τι αφορά την κοινωνιολογική βάση της ανισότητας, οι μαρξιστές, εκφράζουν την άποψη ότι η λειτουργιστική θεωρία της κοινωνικής διαστρωμάτωσης προϋποθέτει τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Επιπλέον, οι εκπαιδευτικοί μηχανισμοί και οι παντός είδους διακρίσεις αποτελούν τον τρόπο μέσω του οποίου επιτυγχάνεται ο καθορισμός της διαδικασίας νομιμοποίησης της αποτελεσματικής κρίσης των μελών της κοινωνίας. Η ευρύτατα καταταμημένη εργατική δύναμη και η διάσπαση της αλληλεγγύης των εργαζομένων οδηγούν σύμφωνα με τους θεωρητικούς αυτούς στην διαιώνιση και αναπαραγωγή της οικονομικής και κοινωνικής ανισότητας.